

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

بررسی عناصر داستان در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه»

استاد راهنما:

دکتر اسحاق طغیانی

استادان مشاور:

دکتر تقی اجیه

دکتر زهره نجفی

پژوهشگر:

مهدی نجفی

مهرماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی آقای مهدی نجفی

تحت عنوان

بررسی عناصر داستان در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه»

در تاریخ ۱۳۸۹/۷/۱۸ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه	دکتر اسحاق طغیانی	با مرتبه ی علمی دانشیار	امضا
۲- استاد مشاور پایان نامه	دکتر تقی اجیه	با مرتبه ی علمی استاد یار	امضا
۳- استاد مشاور پایان نامه	دکتر زهره نجفی	با مرتبه ی علمی استاد یار	امضا
۴- استاد داور داخل گروه	دکتر محمد رضا نصر اصفهانی	با مرتبه ی علمی استاد یار	امضا
۵- استاد داور خارج از گروه	دکتر مریم محمودی	با مرتبه ی علمی استاد یار	امضا

امضای مدیر گروه زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات
گروه ادبیات فارسی
دکتر اسحاق طغیانی

با سپاس فراوان از:

استاد عزیز آقای دکتر اسحاق طغیانی که راهنمای بنده در نوشتن این رساله بوده اند و زحمات فراوانی برایم کشیده اند.

استاد ارجمند مشاور آقای دکتر تقی اجیه که مشوق بنده در این امر بودند و با اخلاق حسنه در رفع مشکلات یاریم کردند.

استاد محترم مشاور سرکار خانم دکتر زهره نجفی که با در اختیار گذاشتن وقت گرانبهایشان زحمات زیادی را متحمل شدند.

تقدیم

این بضاعت ناچیز را در طبق اخلاص نهاده تقدیم می‌کنم به:

مظلوم تاریخ بشریت، قرآن ناطق، شهید راه عدالت حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام.

گل زرکس، دادگستر جهان، که با ظهورش جهان را پر از عدل و قسط خواهد کرد.

روح پر فتوح بنیان‌گذار جمهوری اسلامی امام خمینی (ره).

شهدا و جانبازان علیات کربلای پنج و فرمانده شهید این علیات حاج حسین خرازی.

پدر و مادرم که با تحمل سختی‌ها و مشقت‌ها زمینه تحصیل را فراهم کردند.

همسر عزیز و فرزندان دلبندم (سییه و سارا) که مشقت و سختی‌های این دوره از زندگی را تحمل کردند و با مهربانی‌های بی‌شائبه

خود فضای زندگی را معطر و مراه به تحصیل مشتاق کردند.

چکیده

رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» داستانی است رئالیستی که به شرح گوشه‌ای از واقعیت‌های عملیات بزرگ و موفقیت‌آمیز کربلای پنج در جنگ هشت ساله ایران و عراق می‌پردازد. محتوای اصلی کتاب، پایداری، ایثار، شهادت، یاد یاران، روبه‌رو شدن با وقایع و حوادث نبرد و سفر به فرا سوی جنگ است. این اثر به عنوان اثر برگزیده بیست سال داستان نویسی دفاع مقدس و منتخب بیست سال ادبیات پایداری معرفی شده است. در این پژوهش عناصر داستانی؛ از قبیل: پیرنگ، حقیقت‌مانندی، شخصیت، زاویه روایت، کشمکش، زمان، مکان، صحنه، سبک و لحن، بر اساس کتب آموزش داستان نویسی نویسندگانی چون: جمال میر صادقی، محسن سلیمانی، ابراهیم یونسی، حسن میر عابدینی، روح الله مهدی پور عمرانی مورد بررسی، نقد و تحلیل قرار گرفته و این تحقیق شامل چهار فصل است که در فصل اول کلیات موضوع مورد بحث مطرح شده و در فصل دوم عناصر داستان رمان تشریح شده و مورد ارزیابی قرار گرفته و در فصل سوم ویژگی‌های نثر داستانی اثر و آرایه‌های ادبی مانند: تشبیه، استعاره و تشخیص بررسی و تبیین شده، تا نشان داده شود که این اثر موفق با رعایت همه جانبه اصول داستان پردازی به نگارش در آمده است. فصل چهارم به نتیجه‌گیری و ارزیابی نقاط قوت و ضعف رمان «سفر» اختصاص دارد.

کلید واژه‌ها: ادبیات مقاومت، سفر به گرای ۲۷۰ درجه، احمد دهقان، رمان، دفاع مقدس، عناصر داستانی.

عنوان	صفحه
۸-۴-۱-۲- شخصیت تمثیلی	۹۴
۹-۴-۱-۲- شخصیت های همه جانبه	۹۴
۱۰-۴-۱-۲- شخصیت همراز	۹۴
۱۱-۴-۱-۲- شخصیت مخالف	۹۵
۱۲-۴-۱-۲- شخصیت سفید، سیاه، خاکستری	۹۶
۱۳-۴-۱-۲- شخصیت منافق «ستون پنجم»	۹۷
۵-۱-۲- درون مایه	۱۰۹
۶-۱-۲- کشمکش	۱۱۱
۷-۱-۲- زمان	۱۱۶
۸-۱-۲- مکان و فضا	۱۲۰
۹-۱-۲- صحنه	۱۲۳
۱۰-۱-۲- سبک و لحن	۱۲۵
فصل سوم: ویژگی های نثر داستانی	
۱-۳- حس برانگیزی	۱۳۱
۲-۳- استفاده بجا و به اندازه از کلمات زبان محاورهای	۱۳۱
۳-۳- تأکید و تکرار	۱۳۲
۴-۳- مشخص شدن طبقه اجتماعی افراد	۱۳۲
۵-۳- شروع و پایان حس بر انگیز	۱۳۲
۶-۳- توصیف	۱۳۳
۷-۳- آرایه های ادبی	۱۳۴
۱-۷-۳- تشبیه در رمان «سفر»	۱۳۵
۳-۷-۳- تشخیص (جان بخشی به اشیاء بی جان) در رمان «سفر»	۱۳۸
فصل چهارم: ارزیابی و نتیجه گیری	
۱-۴- ارزیابی رمان سفر	۱۴۰
۲-۴- سخن آخر	۱۴۳
منابع و مآخذ	۱۴۵

پیشگفتار

احمد دهقان متولد خرداد ماه ۱۳۴۵، نویسنده ای است که بهار عمر خود را، از پانزده سالگی به مدت شصت ماه در جبهه های نبرد دفاع مقدس سپری کرده و در دوازده، سیزده عملیات در جنگ هشت ساله ایران و عراق شرکت کرده و در سال ۱۳۶۸ خاطرات خود را از جنگ تحت عنوان «ستاره های شلمچه» نوشته است. پس از آن همه وقت خود را به نوشتن رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» اختصاص داد تا این که در سال ۱۳۷۵ موفق به انتشار آن شد. این کتاب جوایز بیست سال داستان نویسی و بیست سال ادبیات مقاومت را از آن خود کرد و توسط «پال اسپراکمن» نویسنده و مترجم امریکایی به زبان انگلیسی ترجمه شده و انتشارات "مزد" آن را منتشر کرده است. این کتاب بلافاصله پس از انتشار مورد اقبال عموم مردم قرار گرفت، به طوری که سیزدهمین چاپ آن در سال ۱۳۸۸ توسط انتشارات سوره مهر به بازار آمد.

دهقان از نویسندگانی است که واقعیت جنگ را تجربه کرده و از این رو رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه او» واقع گرا و برای خواننده ملموس است. آثار متعدد دیگر او که موضوع و محتوای همه آن ها حوادث جنگ هشت ساله ایران و عراق است اغلب به زندگی و خاطرات فرماندهان جنگ و یاد فرماندهان و شهیدان آن مربوط می شود.

محتوای اصلی کتاب «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» پایداری، ایثار، روبه رو شدن با وقایع و حوادث جنگ، یاد یاران، سفر به فراسوی جنگ و گوشه ای از واقعیت عملیات کربلای پنج در سال ۱۳۶۵ است. در زمان جنگ، گروهی از نویسندگان متعهد به نوشتن وقایع جنگ پرداختند و خاطرات خود را از جنگ مکتوب کردند که تعدادی از آنان در میدین نبرد به شهادت رسیدند و گروهی دیگر که زنده ماندند و در کوره حوادث دفاع آبدیده شدند؛ پس از جنگ خاطرات خود را نوشتند و روایات دفاع مقدس را به تحریر در آوردند که در خاطرات و نوشته های آنان تحلیل و روایت زندگی زمان جنگ با واقعگرایی همراه شده است؛ بخصوص آن که خصلت ها و رفتارها و واکنش های رزمندگان در این آثار بی پرده به توصیف در آمده است. نویسنده اثر بیش از بیست کتاب را در موضوع جنگ و زندگی فرماندهان به تحریر در آورده است. چاپ اول و دوم کتاب «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» سال ۱۳۷۵ در ۲۷۲ صفحه توسط نشر صریح، به بازار آمد و پس از آن چاپ سوم را انتشارات سوره مهر به عهده گرفت. راوی این داستان با «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» زندگی دیگری را تجربه می کند و خواننده را با خود همراه می سازد.

شرح و تبیین

-ادبیات پایداری و دفاع مقدس که مشمول آثار ادبی هشت سال دفاع مردم ایران در مقابل تجاوز رژیم بعث عراق به کشور ایران است، در قالب: داستان، شعر، خاطره، سرود و... بیان شده است.

-رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» نوشته احمد دهقان یکی از رمان های بر جسته دفاع مقدس است که به توصیف وقایع عملیات کربلای پنج می پردازد. این اثر به عنوان بر گزیده بیست سال داستان نویسی و بیست سال ادبیات پایداری معرفی شده و «پال اسپراکمن» نایب رئیس مرکز مطالعات دانشگاهی خاورمیانه در دانشگاه راتجرز نیوجرسی امریکا این رمان را به زبان انگلیسی ترجمه کرده است. در حال حاضر دانشگاه جرج واشنگتن دی سی، دانشگاه هاروارد (کتابخانه

دانشکدهٔ هاروارد (MA)، کتابخانهٔ کنگرهٔ واشنگتن دی سی، کتابخانهٔ UCLA لس آنجلس، دانشگاه برکلی کالیفرنیا، دانشگاه ماریلند (دانشکدهٔ پارک کالج) و دانشگاه ورمونت (کتابخانهٔ بیلی هوو برلینگتن) از جمله مراکزی هستند که این کتاب را در دسترس علاقه مندان قرار داده اند.

- در این پژوهش کوشش شده است؛ عناصر داستان در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» بررسی گردد و نقاط قوت و ضعف آن در هر یک از عناصر بررسی و تحلیل شود.

اهداف

- ۱- توضیح و تشریح ادبیات داستانی، رمان، ادبیات مقاومت، ادبیات انقلاب اسلامی.
- ۲- تبیین و خلاصهٔ رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» و شرح حال نویسنده و آثارش.
- ۳- بررسی و تبیین عناصر داستان در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه».
- ۴- تبیین جنبه های ادبی تشبیه و استعاره و تشخیص به کار رفته در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه».
- ۵- نقد و بررسی رمان.

فرضیات و پرسشها:

- ۱- این رمان از نظر ادبی دارای عناصر نیرو مندی در حوزهٔ ادبیات داستانی و خیال پردازی است.
- ۲- عناصر داستانی در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» دارای چه ویژگی هایی است؟
- ۳- نویسنده تا چه اندازه در توصیف و تشریح رویدادها موفق بوده است؟

پیشینه تحقیق

در بارهٔ عناصر داستان در آثار ادبی کلاسیک و جدید کارهایی انجام شده است؛ مانند: تحلیل ساختار روایی مثنوی مولوی - پایان نامه آقای اکبر اخلاقی (۱۳۸۲). شیوهٔ داستان پردازی نظامی در مثنوی های خسرو و شیرین و لیلی و مجنون - پایان نامهٔ خانم هدی عرب زاده (۱۳۷۷). بررسی شخصیت های داستانی داستان هزار و یک شب پایان نامهٔ آقای کورش منوچهری (۱۳۸۷). نقد و بررسی آراء معاصران در بارهٔ جمال زاده پایان نامهٔ آقای یاسر اسعدی (۱۳۸۷). تحلیل ساختاری و محتوایی کتاب جای خالی سلوچ - رسالهٔ آقای میلاد شمعی (۱۳۸۷). همچنین در پایگاههای اینترنتی: آدینه، کتاب نیوز و حیات به نشانی:

www.Adinebook.com.

www.Ketab news.com.

www.Hayat.ir.

نقد هایی به صورت جزئی و بسیار مختصر صورت گرفته است، اما در این مورد بخصوص یعنی بررسی عناصر داستان در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» احمد دهقان تا کنون کاری صورت نپذیرفته است.

روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق در رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» روش کتابخانه ای است. ابتدا، کلیات ادبیات داستانی، ادبیات انقلاب اسلامی، ادبیات مقاومت، دفاع مقدس، رمان «سفر» و دیگر آثار نویسنده تبیین شده و سپس عناصر داستان در کتاب

رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» مورد نقد و بررسی قرار گرفته و آرایه‌های: تشبیه، استعاره و تشخیص تبیین شده و در بخش آخر به ارزیابی اثر پرداخته شده است.

روش کار

در این پژوهش عناصر داستان بر اساس کتاب‌های: عناصر داستان و ادبیات داستانی جمال میر صادقی، هنر داستان نویسی ابراهیم یونسی، فن داستان نویسی محسن سلیمانی و... مورد بررسی نقد و تحلیل قرار گرفته است. این رساله در چهار فصل تدوین شده است.

فصل اول: کلیات که به بحث در باره ادبیات داستانی، رمان، ادبیات انقلاب اسلامی، ادبیات دفاع مقدس، ادبیات مقاومت و معرفی نویسنده رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» می‌پردازد.

فصل دوم: عناصر داستانی طرح و پیرنگ، حقیقت ماندی، شخصیت، زاویه روایت، درون مایه، گفت و گو، کشمکش، زمان، مکان، صحنه، سبک و لحن که در این رمان بررسی شده است.

فصل سوم: به توصیف و آرایه‌های ادبی تشبیه، استعاره و تشخیص اختصاص دارد. عناصر داستان ارتباطی تنگاتنگ با هم دارد و ممکن است در چند جا یک موضوع یا یک جمله ذکر شود که اجتناب ناپذیر است اما تا حد ممکن سعی شده است که از تکرار پرهیز گردد.

فصل چهارم: به نتیجه‌گیری و ارزیابی نقاط قوت و ضعف رمان «سفر» اختصاص دارد.

چند نکته

در باره نحوه ارجاع در نوشته حاضر نکاتی وجود دارد که ذکر آن ضروری است.

۱- در این تحقیق برای جلوگیری از اطاله کلام، در بیشتر قسمت‌ها، به جای عبارت «سفر به گرای ۲۷۰ درجه»، واژه «سفر» به کار رفته است.

۲- در اشاره و ارجاع درون متنی به صفحات کتاب رمان «سفر» فقط حرف اختصاری «ص» به کار رفته و شماره صفحه در دو پراکنش آمده است.

۳- در این تحقیق چاپ سیزدهم کتاب مورد استفاده بوده و در ویرایش و نگارش آن، کتاب‌های: غلط نویسیم ابوالحسن نجفی و نگارش دکتر محمود فتوحی به کار گرفته شده است. الگوی شیوه نامه فرهنگستان که در منابع و متون درسی مقاطع تحصیلی به کار رفته، در این تحقیق نیز ملاک نگارش قرار گرفته است.

یک سخن

با انتخاب موضوع تحقیق، ابتدای راه و در اولین قدم، حیران شدم و دلهره‌ای عجیب سراسر وجودم را فرا گرفت و در این اندیشه بودم که آیا از عهده کار بر می‌آیم یا خیر؟ خود را در برابر مگای تاریک می‌دیدم و اگر پایمردی و دستگیری استادان گران قدر و با فضیلت و صبور نبود؛ برون رفت، از این مگاک حیرت آور، برایم غیر ممکن بود و اینان بودند که چراغ راه شدند و راه را نشان دادند. پس از اشارات استادان، در مقوله دریای رمان و داستان و ادبیات مقاومت با کرانه‌ای ناپدید، غوطه ور شدم و هر چه بیشتر در این دریا غواصی نمودم لذت بیشتری بردم و برایم دل نشین تر شد، تا این که تلاش بی وقفه منجر به خلق این رساله گردید. در پایان امید است رساله حاضر مورد لطف و عنایت شما قرار گرفته و از نظرات و انتقادات سازنده خود بی نصیب نگذارید تا در فرصت مناسب به جبران و اصلاح آن بپردازم.

فصل اول:

کلیات

ادبیات داستانی

بسیاری از داستان‌ها از جمله داستان‌های عاشقانه خسرو و شیرین، لیلی و مجنون به نظم کشیده شده و کتاب‌های پند آموز بسیاری مثل کلیله و دمنه از زبان حیوانات که از زمان‌های گذشته نوشته شده است و نویسندگان داستان زندگی پادشاهان را به نظم و نثر نوشته‌اند که مجموعه این آثار، ادبیات داستانی را خلق می‌کند.

«آثاری که از ماهیت تخیلی بر خوردار باشد و به قصه، داستان کوتاه، رمان و انواع وابسته به آن‌ها که فقط معرف آثار داستانی مشهور است؛ ادبیات داستانی می‌گویند» (میر صادقی، ۱۳۶۶: ۱۰).

ادبیات داستانی در ایران به دو دوره قبل از اسلام و بعد از اسلام تقسیم می‌شود. نقطه شروع ادبیات داستانی پیش از اسلام کتاب مقدس ایرانیان اوستا است که در آن کتاب، داستان‌هایی در باره شخصیت‌های اساطیری و پهلوانی ایران چون کیومرث، هوشنگ، جمشید، افراسیاب، کیخسرو و غیره آمده است (عسکری، ۱۳۸۷: ۱۰).

شمیسا در تعریف داستان می‌گوید: «داستان اثری به نثر است که مبتنی بر جعل و خیال

باشد» (شمیسا، ۱۳۷۴: ۱۵۳).

همچنین گفته اند: داستان چه کوتاه و چه رمان، نباید بالاجبار تابع قانون جعل و خیال باشد، بلکه بعضی از داستان ها واقع گرا است و سیر زندگی یک فرد را نشان می دهد. رمان باید به گونه ای نوشته شود که خواننده از خواندن آن احساس خستگی نکند بلکه هرچه حوادث و وقایع داستان را بیشتر می خواند به خواندن داستان راغب تر گردد و رمان برای او شیرین تر شود. داستان لازم است دارای این ویژگی باشد که شنونده را بر آن دارد که بخواهد بداند بعد چه خواهد شد (فورستر^۱، ۱۳۶۹: ۳۳).

در رمان مورد تحقیق نیز خواننده اشتیاق بسیار دارد که بداند پایان کار ناصر قهرمان اصل چه می شود ولی نویسنده، او را، با تلگراف رسول که مضمون آن نزدیک بودن زمان عملیات است، به قسمت و بخش بعدی رمان که هنوز مشخص نیست ارجاع می دهد.

داستان همان ماجراها و حوادث زندگی است که مسلسل وار بیان می شود. کارشناسان داستان از جمله: جمال میر صادقی، محسن سلیمانی، اخوت و دیگران، تعاریف بسیاری ارائه نموده اند که دو مورد از آن ها برای نمونه ذکر می شود؛ اگر چه تمام این تعاریف در مورد «ادبیات داستانی» حول یک محور می چرخد و شباهت های زیادی به هم دارد.

آن دسته از آثار روایتی که جنبه خلاقه آن ها بر واقعیت غلبه دارد و شامل قصه، داستان کوتاه، داستان بلند و رمان می شود «ادبیات داستانی» نام دارد (داد، ۱۳۷۸: ذیل مدخل ادبیات داستانی).

تعریفی که اکثریت بر آن اتفاق نظر دارند این است که ادبیات داستانی و داستان باید به نثر باشد ولی جمال میر صادقی در این باره می گوید: «همه انواع آثار ادبی را ادبیات داستانی چه نثر و چه نظم را در بر می گیرد اما در عرف نقد امروز به آثار روایتی خلاقه منثور ادبیات داستانی می گویند» (میر صادقی، ۱۳۷۷: ذیل مدخل ادبیات داستانی).

داستان ها را از لحاظ واقعی و خیالی بودن می توان به دو دسته تقسیم کرد:

- داستان های لطیفه وار، که کمتر به واقعیت توجه دارد و فقط برای سرگرمی نوشته می شود.

- داستان های واقعی، که از زندگی واقعی سرچشمه می گیرد و موضوع آن ها با زندگی

همخوانی دارد (میر صادقی، ۱۳۶۴: ۸۵).

منشأ رمان «سفر»، واقعیت هشت سال دفاع جانانه ایرانیان در برابر تهاجم نا جوانمردانه دشمن است.

۱-۱-۱- رمان

رمان همان داستان بلند است و از زیر شاخه های داستان به حساب می آید و اگر داستان طولانی باشد به آن رمان می گویند؛ به شرطی که خصوصیات رمان را داشته باشد؛ از جمله: دارای تعدد شخصیت باشد. رمان همیشه به نثر نوشته می شود و می توان گفت رمان شکل تکامل یافته داستان است. رمان منعکس کننده روزگار خودش است و گزارشی آشنا از حوادث و وقایعی است که هر روز از جلو چشمان ما می گذرد (آلوت^۱، ۱۳۶۸: ۲۵).

رمان «سفر» گزارشی خاطره گونه است که مدت هشت سال در جبهه های غرب و جنوب ایران به وقوع پیوسته است. رمان، فرهنگ یک جامعه و طرز زندگی بشر را در خود نگهداری می کند و خود یک تاریخ به شمار می رود که می تواند مورد استفاده آیندگان قرار گیرد. این رمان، فرهنگ جامعه و ایده خانواده ناصر را که از یک طرف رفتن به جبهه را امری ضروری می دانستند و از طرفی دیگر نگران حال فرزندشان بودند، نشان می دهد؛ که کل خانواده های ایرانی به جز مرفهین بی درد همین حال را داشتند و نشان می دهد که دانش آموزان زیادی در جبهه حضور داشتند و اکثر نیروهای جبهه از دانش آموزان و دانشجویان تشکیل شده بود که برای اثبات این ادعا باید به گلزارهای شهدا رفت و از سن شهدا به این موضوع پی برد. اینان از کلاس درس راهی جبهه های نبرد می شدند.

داستانی که بیش از ۵۰ هزار کلمه باشد رمان نامیده می شود. در بدوی ترین و متداول ترین تعریفی که از داستان کوتاه و رمان می شود کوتاه و بلند بودن آنها ملاک تشخیص این دو از یکدیگر است (میرصادقی، ۱۳۶۶: ۲۱۹).

رمان بر انسان بیشترین تأثیر را می گذارد و گاهی اشک را از چشم خواننده سرازیر می کند و زمانی دیگر تبسم را بر لبان او نمایان می سازد. این تأثیر چنان است که گاهی ممکن است خواننده خود را به جای شخصیت های رمان بگذارد و حرکات او را بی اختیار و نا خود آگاه تقلید کند. بهترین رمان، رمانی است که اخلاق را تزکیه کند و وجدان را شست و شو دهد.

«رمان خوب رمانی است که خوب ببیند و با شهادت نشان بدهد و تصویرگر پاره ای از زندگی آدمی باشد» (همان، ۴۰۷-۴۰۸).

۱-۲- تاریخچهٔ رمان

خلق رمان در جهان خیلی قدیمی نیست؛ یعنی می‌توان گفت منشأ رمان، زمانی بوده است که انسان به هویت حقیقی خود پی برده است.

«تاریخ پیدایش و طلوع رمان در فرهنگ ادبی جهان، از دویست و پنجاه سال تجاوز نمی‌کند» (همان، ۳۸۸).

اولین رمان دن کیشوت اثر سروانتس اسپانیایی است و با نویسندگان معروفی چون هنری فیلدینگ انگلیسی (۱۷۰۷-۱۷۵۹ م.) رو به تکامل گذاشت (احمدی گیوی و دیگران، ۱۳۸۷: ۹۷).

نوشتن رمان در کشور ما، ایران، تازگی دارد و در قرن حاضر، در اواسط دورهٔ قاجار که رابطهٔ ایران با مغرب زمین بیشتر شد؛ به شیوهٔ غربی ولی با محتوی بومی از کشور ما سر برآورد. گروهی، نخستین رمان تاریخی فارسی را شمس و طغرا می‌دانند (غلام، ۱۳۸۱: ۹۹).

در مورد اولین رمان زبان فارسی اختلاف نظر وجود دارد. گروهی رمان سرگذشت حاجی بابای اصفهانی را اولین رمان زبان فارسی می‌دانند. ملک الشعراى بهار، رمان سرگذشت حاجی بابای اصفهانی را یکی از شاهکارهای قرن سیزدهم می‌داند (رضایی، ۱۳۸۳: ۳۲). این رمان‌ها در نیمهٔ نخست سدهٔ سیزدهم هجری (۱۲۶۰ به بعد) به ظهور رسید. از آغاز دههٔ هفتاد تا کنون، ادامهٔ رمان نویسی دههٔ شصت را می‌بینیم و شمار آن‌ها بسیار زیاد است (دستغیب، ۱۳۸۳: ۴۹۶).

از سال ۱۳۵۹ به بعد رمان‌های دینی و ماجرای مبارزات ایران در جنگ و وصف صحنه‌های نبرد توسط نویسندگان، نوشته شد. شاخصهٔ اصلی این رمان‌ها توصیف مقاومت ملت ایران و بزرگداشت شهید و شهادت است. از ابتدای جنگ یعنی سال ۱۳۵۹ تا کنون رمان‌های زیادی در این باره نوشته شده است و تعداد ۱۲۵ مورد آن را تا سال ۱۳۸۱ کتاب‌شناسی دفاع مقدس فهرست کرده است. (ر.ک. برومند سرکرده، ۱۳۸۴).

رمان در زبان فارسی و ایران زمین

رمان در زبان فارسی در اصل ادامهٔ همان داستان‌های منظوم فارسی از قبیل: خسرو و شیرین نظامی و ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی و... است که از نظر شکل و فرم از آن داستان‌ها تأثیر پذیرفته است.

ابتدا رمانس در قرن ۱۲ تحت تأثیر قصه‌های هزار و یک شب در فرانسه به وجود آمد و بعد به دیگر کشورهای غربی راه یافت (میر صادقی، ۱۳۶۶: ۳۹۵). اصطلاح رمان از کشور‌های غربی وارد ایران زمین شد و مرسوم گشت. اکنون همه این قالب داستانی را به نام رمان می‌شناسند. «رمان مهم‌ترین و معروف‌ترین شکل تبلور یافتهٔ ادبی روزگار ماست» (میر صادقی، همان: ۳۸۵).

۱-۱-۳- انواع رمان

رمان از نظر موضوع و محتوی می‌تواند به بخش‌های گوناگون تقسیم گردد؛ از جمله:

- رمان اجتماعی

- رمان آداب و رسوم

- رمان احساساتی

- رمان اسرار آمیز

- رمان پرولتاریایی

- رمان انتقادی

- رمان اعترافی

- رمان پیکارسک

- رمان خاطره گونه (میر صادقی، ۱۳۷۶: ذیل مدخل رمان).

در این تقسیم بندی رمان احمد دهقان در گروه رمان اعترافی و خاطره گونه قرار می‌گیرد زیرا این داستان به خاطره شباهت بسیار دارد اما خیالی و غیر واقعی است و شیوه نوشتن آن شکل خاطره نویسی دارد و اعترافی است به این دلیل که مبین احوال نویسنده و گوشه ای از زندگی نامه شخصی دهقان است که از زاویه دید اول شخص روایت شده است.

- رمان آموزشی: داستانی شامل مطالب علمی، طبیعی و فلسفی است (معین، ۱۳۷۱: ذیل مدخل رمان).

- رمان پلیسی: داستانی که در آن حوادث مربوط به دزدی، جنایت است و کشف آن‌ها توسط کارآگاهان زیر دست صورت بگیرد (همان).

- رمان تاریخی: داستانی مبتنی بر وقایع تاریخی است (همان).

- رمان عشقی: داستان که بر اساس عشق پایه گذاری شده است (همان).

بر اساس تقسیم بندی استاد معین، رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» در ردیف رمان‌های تاریخی قرار می‌گیرد؛ زیرا موضوع این رمان، مبتنی بر قسمتی از واقعیت جنگ هشت ساله ایران و عراق است.

در انواع رمان می‌توان به رمان پایان یافته و رمان دنباله دار نیز اشاره کرد.

رمان پایان یافته

رمانی است که در پایان داستان خواننده منتظر باقی نمی ماند و در این رمان ها سرنوشت شخصیت اصلی داستان مشخص می شود.

رمان دنباله دار

رمانی است که پایان آن مشخص نیست و رایج ترین تمهید برای پایان دادن به این رمان ها، تغییر دوره زمانی است. در این قبیل رمان ها سرنوشت شخصیت اصلی، رمان را به آینده می کشاند و پایان این رمان ها با همان شخصیت آغازین، تبدیل به رمانی دیگر می شود که به این رمان ها رمان دنباله دار می گویند (مارتین^۱، ۱۳۸۲: ۵۹).

رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» از رمان های دنباله دار است؛ اگر چه این رمان به ظاهر در هشت فصل و ۲۲۴ صفحه تنظیم شده است؛ ولی فصل هشتم کتاب نشان می دهد که ماجرا همچنان ادامه دارد و در نیم صفحه آخر، ناصر شخصیت اصلی رمان، تلگرافی از طرف رسول و بچه ها دریافت می کند؛ به این صورت که:

« ناصر جان سلام - بچه ها سلام می رسانند. ما داریم می رویم منزل علی. منتظرت هستیم. قربانت، رسول و بچه ها» (ص ۲۲۴). در این جا منظور از رفتن به خانه علی نزدیک بودن عملیاتی دیگر است که ناصر و رسول قرار می - گذارند؛ نزدیک بودن زمان آن را، رسول با رمز " رفتن به خانه علی " به ناصر اطلاع دهد. مسلماً ناصر دوباره برای رفتن به جبهه و عملیاتی دیگر آماده می شود که این می تواند؛ شروع رمانی دیگر با همین شخصیت ناصر باشد که البته با تغییر دوره زمانی و مشخص نبودن پایان زندگی شخصیت اصلی، رمان تبدیل به رمان دنباله دار می گردد.

۱-۱-۴- ویژگی های رمان

یک رمان خوب باید از ویژگی های زیر برخوردار باشد:

۱- داشتن پیرنگ استوار

چون طرح و پیرنگ رمان آن گونه است که اثر آن در ذهن خواننده برای همیشه باقی می ماند.

۲- از شخصیت اولیه به شخصیت ثانویه رسیدن

در رمان شخصیت افراد تغییر می کند.

۳- داشتن شخصیت های متعدد

از شخصیت های زیادی در رمان استفاده می شود.

۴- وارد شدن تدریجی شخصیت ها در داستان

۵- واقعی بودن

در رمان، داستانی تصویر می‌گردد که خواننده در واقعی بودن آن حتی کوچک‌ترین شک و تردیدی به ذهنش راه نمی‌یابد.

۶- گذشت زمان

در رمان گذشت زمان باید برای خواننده محسوس باشد.

۷- قرار گرفتن یک واقعیت تاریخی در رمان

۸- القای تفکری خاص به شنونده

صاحب نظران داستان و رمان خصوصیات دیگری هم، برای یک رمان خوب ذکر کرده اند؛ از جمله:

۱- باید موضوع جذابی داشته باشد و برای همه خوانندگان جالب توجه باشد

۲- پیوستگی اجزاء رمان

۳- رمان باید اول، وسط و پایان داشته باشد

خواننده وقتی تمام رمان را می‌خواند باید داستان برای او تمام شده باشد و نیاز به پرسش دیگری نداشته باشد.

۴- رمان باید به گونه ای باشد که خواننده به شخصیت تک تک آنها توجه کند (موام، ۱۳۷۰: ۹-۱۰).

۵- نثر رمان باید ساده باشد تا هر کس؛ بتواند رمان را بخواند و درک کند (همان: ۱۱).

۶- رمان باید سرگرم کننده باشد (همان: ۱۲).

معمولاً رمان را برای کسب علم یا تهذیب اخلاق نمی‌خوانند اگر چه خواندن رمان به افزودن علم انسان کمک می‌کند و در اخلاق خواننده نیز، به طور غیر مستقیم، تأثیر می‌گذارد.

۷- طرح نو داشتن

۸- ابداع در شخصیت پردازی (ایرانی، ۱۳۶۴: ۲۸).

ویژگی های رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه»

- دارای طرح و پیرنگ استوار است.

هرخواننده ای که یک بار آن را بخواند برای همیشه مقاومت شخصیت های رمان در ذهن او نقش می‌بندد و

از این گونه افراد درس ایستادگی و پایداری می‌گیرد و تا نام رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه» برده شود؛

سرنوشت و اعمال و رفتار و استواری شخصیت های آن در ذهنش تداعی می‌گردد.

- اغلب شخصیت ها ثابت هستند.

رسول که هنوز به سن بلوغ نرسیده در منطقه عملیاتی بالغ می‌شود و در ابتدا بسیار می‌ترسد، حتی ترسیدن خود را بر زبان می‌آورد و سرانجام موفق به شلیک تیر می‌گردد و زمانی که ناصر، شخصیت اصلی رمان ترخیصی می‌گیرد؛ رسول در جبهه و منطقه عملیات باقی می‌ماند و ناصر که به خانه آمده، رسول برایش تلگرافی می‌فرستد و نزدیک بودن عملیات را به ناصر خبر می‌دهد.

- در این رمان حدود شصت شخصیت انسانی و غیر انسانی، به کار رفته است.

- اولین شخصیت رمان «سفر به گرای ۲۷۰ درجه»، ناصر است.

به مرور، دیگر شخصیت‌ها از جمله: پدر، مادر، برادر، خواهر، ناصر و سپس علی دوست ناصر، اصغر، میرزا، حیدر، رسول، مسؤول کارگزینی، مهدی، مسعود، حسین، راننده و... وارد داستان می‌شوند.

- بسیار افرادی که رمان «سفر» را خوانده اند برای آنان یقین حاصل می‌شود که عملیات کربلای پنج^۱ به جز این رمان چیز دیگری نبوده است.

حوادث این رمان برگرفته شده از واقعیت‌های عملیات کربلای پنج است که نویسنده با ذهن خلاق خود وقایع را بازگو نموده است و هیچ کس کمترین شکمی در غیر واقعی بودن رمان احمد دهقان به ذهن راه نمی‌دهد. - گذشت زمان با فرا رسیدن اوقاتی چون: ایام امتحان، نقل و انتقال، درگیری‌ها، رزم شبانه و به قبرستان وارد شدن، به خوبی محسوس است.

- گاهی شخصیت‌های رمان مثل: حیدر و حاج نصرت و... به طور مستقیم و بعضی شخصیت‌ها مانند: میرزا و راننده و علی و... با اعمال و رفتارشان توصیف می‌شوند و گاهی هم توصیف شخصیت‌ها با تلفیقی از شیوه مستقیم و غیر مستقیم صورت می‌گیرد.

شخصیت مسؤول کارگزینی با هر دو روش معرفی شده است.

- واقعیت عملیات کربلای پنج در سال ۱۳۶۵ مبنای رمان قرار می‌گیرد و بیان می‌شود.

- به خواننده تفکر وطن پرستی، دفاع از دین و انقلاب را القا می‌کند.

- موضوع رمان، دفاع مقدس در برابر دشمن متجاوز است.

هر مسلمانی، حب وطن دارد و دفاع، از ضروریات دینش به حساب می‌آید. از این جهت موضوعش جذاب و اقبال عام یافته است. سیزدهمین چاپ کتاب رمان حکایت از جذابیت موضوع آن دارد.

- اجزای رمان، باهم پیوستگی دارد.

وقایع و حوادث در این رمان با همدیگر ارتباط دارد.